РАЗСТОЯНИЕТО МЕЖДУ МЕЧТИ И РЕАЛНОСТ СЕ НАРИЧА ДЕЙСТВИЕ ИЛИ КАКВО Е ДА БЪДЕШ СРЕД ПЪРВИТЕ ЖЕНИ ФАРМАЦЕВТИ В БЪЛГАРИЯ?

С. Стоянова, Е. Христов, К. Андреевска, Ц. Делийски, С. Огнянов, З. Димитрова, Х. Бургазлиев

THE DISTANCE BETWEEN DREAMS AND REALITY IS CALLED ACTION OR WHAT IS IT LIKE TO BE AMONG THE FIRST FEMALE PHARMACISTS IN BULGARIA?

S. Stoyanova, E. Hristov, K. Andreevska, T. Delyiski, S. Ognyanov, Z. Dimitrova, H. Burgazliev

Резюме. Според статистически проучвания и данни преди векове фармацевт е била типична мъжка професия и с малки изключения се е практикувала от жени. След 80-те години на XX век и през първите години на XXI век фармацията става една от най-предпочитаните специалности за професионална реализация сред жените. Едва ли някой се е замислял кои са първите български госпожици, които са успели да се преборят за правото да бъдат обучавани като аптекарски ученици, помощник-фармацевти и магистър-фармацевти във времена на пълен патриархат. Направихме обстоен преглед и проучване на исторически сведения и доказателства и в настоящата публикация представяме информация за три достойни български дами, пример за жени превърнали мечтата си в реалност – да бъдат магистър-фармацевти и да допринесат за развитието на аптекното дело в редица български градове.

Summary. Many studies and statistics show that a pharmacist has been a typical male profession centuries ago and with a few exceptions it has been practiced by women as well. However, after the 1980s and the first years of the 21st century, pharmacy became one of the most preferred specialties for women's professional development. Scarcely anyone has thought about the first Bulgarian ladies who have managed to fight for the right to be trained as pharmacist students, assistant pharmacists and master pharmacists in times of full patriarchy (male domination). We have thoroughly reviewed and researched historical background and evidence and in this publication we present information about three worthy Bulgarian women, an example of women turning their dream into reality – to be Master pharmacists and have contributed to the development of pharmacy in many Bulgarian cities.

Key words: Master pharmacist, pharmacist student, first Bulgarian woman, Master of Pharmacy

България е страна с многовековна история – история, която засвидетелства погрома, но и множество възходи. Неоспорим е фактът, че през годините българският народ преминава през редица промени в стремежа си към максимално благополучие. Но за съжаление малко гласност се дава на пътя на развитие на системата на здравеопазването и в частност – аптекарското дело. Дори и в учебниците по История на фармацията в България, които се използват при обучението на студенти, липсват достатъчно проверими данни и достоверни сведения относно първите жени българки, реализирали се в областта на фармацията [1].

С времето позицията и ролята на жената се променя. След развитието на индустрията в Европа в началото на XX век, жените започват да налагат мнението, че те не бива да бъдат само домакини и майки. Жените започват да вярват, че могат да допринесат за развитието на обществото, индустрията и науката. Провокирани от развитието на събитията в исторически аспект, както и липсата на достатъчно информация за първите жени магистър-фармацевти в България, ние си поставихме за цел да открием повече подробности за тези дами.

След Освобождението редица по-големи градове в България започват да се развиват и оформят като европейски. Те стават средища на развитие на образованието, здравеопазването, културата, науката и индустрията. Водени от тази идея се свързахме с исторически музеи в страната и Държавна агенция „Архиви“ с надеждата да открием данни за първите жени-фармацевти, аптекарски помощници („аптекарски ученици“) и/или изобщо жени, работили в аптекната мрежа в България, непосредствено след Освобождението от турско робство. Проведохме и литературно търсене в различни електронни бази-данни за наличието на подобна информация.

Първата жена с български произход, получила диплома за магистър-фармацевт

От електронни източници и по литературни данни установихме, че за първата жена с български произход, получила диплома за магистър-фармацевт можем да смятаме Райна Алексова [2,3].

Райна Алексова е фармацевтка от Македония. Родена е на 25 декември 1882 година в град Битоля. На 17 юли 1906 година завършва фармацевтични науки в Лозана и става първата жена-фармацевт от Македония [2]. След завършването решава да си отвори собствена аптека, но това противоречи на турските закони. Към този период тези територии, населени с българи остават в границите на Османската империя, а впоследствие стават част от Сръбското кралство и Югославия. Докато чака позволение, Райна Алексова работи като милосърдна сестра в болницата в Кюстендил, а от юни 1907 г. – в българската болница „Евлоги Георгиев“ в Цариград. През февруари 1908 година става учителка в женската гимназия в Одрин. Едва след това получава позволение и започва работа в аптеката на брат си Христо Алексов на улица „Широк сокак“ в Битоля. За съжаление Райна Алексова никога не е живяла и практикувала фармацевтичната професия на територията на съвременната българска държава. Пенсioniра се през 1944 година и умира в Битоля на 23 февруари 1959 година, по време в което Битоля, респективно Македония, е част от Социалистическа федеративна република Югославия.

Първата българка „аптекарска ученица“

От роднини и наследници научихме името на **Пенка Христова Сарафова (Снимка 1)**. Те любезно предоставиха данни от семейните си архиви. Направихме и допълнителни

проучвания в Регионалния исторически музей и Държавната агенция „Архиви“ в град Ямбол. След обстоен преглед на наличния архивен фонд и благодарение на историческите сведения имаме основание да твърдим, че най-вероятно Пенка Христова Сарафова е първата българка, допусната официално да работи в аптека като „аптекарска ученица“ и една от първите дипломирани жени аптекарски помощници (в наши дни помощник-фармацевт).

Пенка Христова Сарафова е родена в град Стара Загора на 12.01.1886 г. в семейството на Христо Петков Сарафов и Рашка Стоянова Сярова. Тя е второто от пет деца в семейството, като има две сестри и двама братя. През периода от 1893 до 1904 г. Пенка Сарафова завършва основното си и средно образование в Държавна девическа гимназия в Стара Загора.

Снимка 1. Пенка Христова Сарафова, 1915 г.

Сред документите открихме копия от кореспонденция между Пенка Сарафова и Дирекция за опазване на общественото здраве при Министерството на вътрешните работи. Това е тогавашната институция, функционираща като Министерство на здравеопазването и копие от Министерство на Народното просвещение (както е добре известно за времето от Освобождението до 1945 г. в България няма самостоятелно Министерство на здравеопазването).

И двата документа са от 1904 г., съответно 4 декември 1904 г. и 9 декември 1904 г. От тях става ясно, че е налична забрана в аптеките в България да работят жени, независимо под каква форма, като за последно тази забрана е била препотвърдена на заседание на Върховния медицински съвет на 24 септември 1904 г. Въпреки наличната забрана, Пенка Сарафова проявява настойчивост и на 20 октомври 1904 г. подава персонално заявление със запитване към Върховния медицински съвет за разрешение да ѝ бъде позволено да постъпи като „аптекарска ученица“. На 23 ноември същата година Съветът отменя своето предходно решение от 24 септември и ѝ разрешава да постъпи на работа, в която аптека желае, като я уведомява лично за това (Снимка 2). Именно тези документирані обстоятелства ни дават основание да смятаме, че тя е първата българка, постъпила на работа в аптека изобщо, към този момент като „аптекарска ученица“.

Снимка 2. Кореспонденция с Дирекцията за опазване на общественото здраве при Министерството на вътрешните работи и Министерство на народното просвещение, 1904 г.

Получавайки разрешение от Върховния медицински съвет Пенка Христова Сарафова стажува в аптека „Иван Евдокиев“ в град Видин от 1905 г. до 1907 г. От 9 ноември 1907 г. работи като аптекарска помощница до 10 ноември 1909 г. (Снимка 3)

Снимка 3. Удостоверение за трудов стаж в аптека като „Аптекарска помощница“, издадено през 1913 г.

Удостоверение от 04.09.1913 г., издадено от Дирекцията на Народното здраве показва, че на Пенка Сарафова „при теоретическия изпит за добиване на степента аптекарска помощница, ней и е възлагано превеждане от Латински на Български език, един текст от Официалната фармакопея, съгласно действующия тогава правилник за аптекарските ученици и аптекарските помощници“ (Снимка 4). Не е посочена дата на провеждане на изпита. Не става ясно от кога трябва да я считаме за помощник-фармацевт – от 9 ноември 1907 г. или от датата на удостоверението 4 Септември 1913 г. От друга страна, времето на дипломирането ѝ за помощник-фармацевт съвпада с обучението ѝ за магистър-фармацевт. Разминаването в датите не ни позволява да правим категорични изводи дали тя е първата жена помощник-фармацевт.

През периода 1909 г. до 1914 г. тя се обучава за магистър-фармацевт в гр. Загреб и посещава лекции и семинари във Виена, Грац, Берн и Цюрих, като същевременно про-

Снимка 4. Удостоверение за успешно положен изпит и придобиване на квалификация „Аптекарска помощница“, 1913 г.

дължава и да стажува в периодите между отделните семестри в Старозагорската държавна първостепенна болница и дрогерия „Димитър Ст. Бойдашев“, гр.Стара Загора.

Дипломира се като магистър-фармацевт – Диплом от Regia Litterarum Universitate Francisco-Iosephina Zagrabienki от 29.07.1915 г. със звание ARTIS PHARMACEUTICAE MAGISTRUM (Снимка 5).

Снимка 5. Диплома от Regia Litterarum Universitate Francisco-Iosephina Zagrabienki. Загреб, Австро-Унгария, 1915 г.

След завършването Пенка Сарафова работи като магистър-фармацевт в аптеки в Павликени, Пирот, Н. Загора, Ямбол. Несъмнено тя допринася в голяма степен за развитието на аптечното дело в Ямбол, където преминава голяма част от професионалната ѝ практика. Последователно работи в аптеките „България – К. Иванов“ и „Звезда – М. Маринов“. Вече натрупала достатъчен професионален опит, тя решава да отвори собствена аптека в град Ямбол. Аптеката е регистрирана под № 324 в Едноличния търговски регистър на Ямболския областен съд от 28.01.1930 г. и започва да работи с писмо № 3018 от Дирекцията на Народното здраве и разрешение № 1155 от 22.02.1931 г. на Бургаския околийски лекар (писмо № 197 от 27.02.1931 г.). Когато Пенка Сарафова решава

да отвори своята аптека, като местоположение избира квартал Каргон – най-старият и най-населеният, но същевременно един от най-бедните и без аптека ямболски квартали. В ямболските вестници от онова време откриваме публикувани обяви, че аптеката на Пенка Сарафова работи на денонощен режим и през седмицата (Снимка 6). Аптеката на Пенка Сарафова продължава да функционира като частна собственост до одържавяването ѝ с Постановление на Министерския съвет (ДВ., бр. 125 от 31.05.1948 г.) и е окончателно отчуждена през 1949 г. (ДВ., бр. 95 от 27.04.1949 г.). След 1950 г. са национализирани всички недвижими собствениности по Закона за едрата градска собственост и до смъртта си през 1972 г. Пенка Сарафова се издържа с минимална социална пенсия.

Снимка 6. Обява в местен вестник, Ямбол 1935 г.

Пенка Христова Сарафова през целия си живот е активна личност и пряко се интересува от развитието на фармацевтичното дело в България. Доказателство за това е и наличието на снимков материал (Снимка 7), показващ нейни участия в различни професионални срещи на фармацевтите в България, участва в дейности по защита правата на фармацевтите и изграждане на морално-етичните основи на професията.

Снимка 7. Участие в професионална среща на магистър-фармацевти

Въпреки огромното желание на Пенка Сарафова да бъде и първата жена магистър-фармацевт, в това си начинание тя е изпреварена от друга находчива българка – Ана Белизарова Яковова.

Първата българка магистър-фармацевт

Анна Белизарова Яковова е родена през 1888 г. в гр. София в семейството на Белизар Яковов (Снимка 8) [4].

Белизар Яковов е роден е в Свищов през 1848 г. През 1871 г. завършва фармацевтичното училище в Мюнхен и е един от първите дипломирани фармацевти в България. През 1872 г. отваря аптека в Свищов.

След Освобождението се преселва в София, разкрива аптека на ъгъла между сегашните бул. „Витоша“ и ул. „Алабин“, развива активна професионална и съсловна дейност и е един от основателите на Българското аптечно дружество и Българското кооперативно аптекарско дружество. Един от създателите е на т.н. „Временни правила за устройството на медицинското управление в България“ от 1 февруари 1879 г., като участва активно в изготвянето на аптечния устав. Белизар Яковов умира внезапно на 28 октомври 1907 г. [5].

Снимка 8. Анна Белизарова Яковова, 1915 г.

Анна Яковова започва да учи за помощник аптекар още преди смъртта на баща си. Не откриваме данни дали, кога и дали изобщо е придобила удостоверение за аптекарска помощница.

След смъртта на баща ѝ настъпва спешна необходимост някое от децата му да наследи и продължи аптечната дейност и през 1908 г. Анна Яковова заминава да следва фармация в Лозана, Швейцария. По време

на следването ѝ за нея се знае, че е привличала внимание както с красотата си, така също и с демонстрираното възпитание, трудолюбие и отдаденост на обучението.

Завършва успешно фармация през 1911 г. и получава Диплома от Лозанския университет, Швейцария под № 44/22.08.1911 г. (Снимка 9).

Снимка 9. Диплома от Universite de Lausanne 1911 г.

Любопитен факт е, че копие от дипломата на Анна Белизарова Яковова се намира в една от заседателните зали на Катедрата по физикохимия към Факултета по химия и фармация при СУ „Климент Охридски“. Не е известно кога и как се е появило там и от кого е донесено. В долния десен ъгъл е поставена бележка „Тази диплома е копие на оригиналната, която е на съхранение в Националната библиотека „Кирил и Методий“, София.“

Непосредствено след дипломирането си Анна Яковова се завръща в България и по тогава действащите правила се явява на т.н. колоквиум за магистър-фармацевт – изпит за легализация на дипломата и получаване на права за практикуване [6].

Дирекция „Народно здраве“ към Министерството на Вътрешните работи издава Позволително № 11584 с дата 31 декември 1911 г. със следното съдържание: „Въз основа на заповедта на Господин Министъра на вътрешните ра-

боти и Народното здраве от 30 декември 1911 г. под № 504 и съгласно постановлението на Върховния Медицински Съвет, от 10 ноември 1911 г., дава се настоящето на г-ца Анна Белизарова Яковова, за това, че тя е издържала установения от закона проверочен изпит/Колоквиум/ и може свободно да практикува фармация в България. Подписано от 1/Зам.Директор – Серафимов; 2/Н-к аптечна част – Н.Тодоров; 3/Секретар – Г.Иванов“ [6].

Твърде интересен, дори любопитен е и личния живот на Анна Яковова. По време на следването в Швейцария, в средата на 1910 г. при планинска екскурзия в Алпите, тя се запознава с известния за времето си френски социалист Жан Жорес. Въпреки сериозната разлика във възрастта (Анна е на 22 г., а Жорес на 50 г.), между тях възниква искрена и бурна сърдечна връзка, която за съжаление приключва с разстрела на Жорес на 31 юли 1914 г. в Париж [4].

Оскъдна е информацията как се развива животът на Анна Яковова до 1944 г. и след това. Известно е, че създава семейство и се преселва в гр. Белово, Пазарджишко, където открива аптека. Умира през 1971 г.

Заклучение

Авторите на тази статия не претендират за изчерпателност, изключителност и оригиналност. Подходихме предпазливо към темата както поради липса на достатъчно данни, така и поради далечния исторически период за анализ. Но въпреки това я смятаме за важна! Въпреки малобройните източници и липсата на живи свидетели на онзи далечен и романтичен исторически период това смятаме, че наличните факти и исторически документи са достатъчни и проверими за направените от нас изводи, че описаните три достойни български дами са първите жени, положили усилия и направили професионален пробив във фармацията в различните ѝ практически приложения! Техните имена, живот, дела, положените усилия и постигнатите успехи не трябва да потъват в забвение, точно обратното – трябва да бъдат помнени и уважавани!

Благодарност

Авторите изразяват своята благодарност за оказаната подкрепа и предоставянето на фотокопия и материали за написването на тази статия на: Регионален исторически музей град Ямбол; Държавна агенция „Архиви“, дирекция „Регионален държавен архив“ – Бургас, отдел Държавен архив – Ямбол; Манол и Петко Курдаланови от град София – родственици на Пенка Сарафова и пазители на семейните архиви; Библиотеката на Института по история към Българската академия на науките – гр.София; Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, София.

Авторите ще бъдат благодарни на всички читатели на тази статия, ако са в състояние да предоставят данни и материали, които биха дообогатили темата!

Библиография

1. Димитрова Зл., Андреевска К., Димитров Д., Георгиев С. История на фармацията. Трето издание (1993,2003) 2010, Университетско издателство „Св.Кирил и Методий“, София, ISBN 978-954-07-3096-7
2. Танчев И. Македонският компонент при формирането на българската интелигенция с европейско образование (1878-1912). // Македонски преглед XXIV (3). 2001 с. 48.
3. Македонска енциклопедија, том I. Скопје, Македонска академия на науките и уметностите, 2009. ISBN 978-608-203-023-4. с. 39.
4. <http://www.politika.bg/article?id=41257> Посетен на 30.10.2018 г.
5. Вачев Б. История на аптечното дело във Великотърновски окръг. 1989. Издателство „Творчески фонд при САБ-печатна база“. с. 40-41
6. Рул Л. Живели някога хора. 1996. Издателство „ЙоМит“. Каталоген № 000356015, Национална библиотека „Св.Св.Кирил и Методий“.

Автори

Стефка Стоянова, доц. д-р Емил Христов, дф – e-mail: hristovemil@mail.bg, Калина Андреевска, Цветомир Делийски, Сава Огнянов, Златка Димитрова – Факултет по Химия и Фармация, СУ „Св. Климент Охридски“
Христо Бургазчиев – Колеж по фармация, Университет „Проф.д-р Асен Златаров“, гр. Бургас